

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Зимомря Мирослава Миколаївна

УДК 378.036:74 (477.87) (043.3/.5)

**ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ
НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ ЗАКАРПАТТЯ
(1919–1939 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Вачевський Мирон Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, професор
кафедри менеджменту та адміністрування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бутенко Володимир Григорович,
Херсонський національний технічний університет,
завідувач кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Волощук Аліна Володимирівна,
Закарпатський художній інститут,
завідувач кафедри образотворчого
та декоративно-прикладного мистецтва.

Захист відбудеться 27 березня 2013 року о 13³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий 25 лютого 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Здійснення процесів розбудови національної школи й виховання свідомого патріотичного покоління вимагає створення якісно нових умов для відродження української культури, що зумовлює вагомість вивчення проблем естетичного виховання молоді, ролі народних промислів у його історії. Тому необхідно всебічно осмислити зміст освіти минулих епох, окреслити складники та функції народного мистецтва у формуванні особистості, її здатності розуміти й творити прекрасне. Естетичне виховання молоді зберегло й донесло до нашого часу архаїчні форми, символи, мотиви, художні тексти, які мають вічні вартості (М. Станкевич). Істотним джерелом збагачення освіти та виховання взірцями народного промислу як її складової постають дослідження про творчу спадщину українських педагогів. У різні історичні періоди вони нагромадили вагомий досвід навчання і виховання молоді в Закарпатті, оскільки тут, зважаючи на географічне положення, окрасу природи, розвиток усебічних зв'язків між людьми, з особливою силою проявлялася народна творчість.

Традиційні художні промисли українців є невід'ємною складовою змісту навчальних курсів «Мистецтво» та «Технології», які орієнтовані на формування національних цінностей молоді у процесі реформування вітчизняної школи. Сутність реформ значною мірою окреслено в Законах України «Про освіту», «Про народні промисли», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. Попри таку конкретизовану увагу до декоративно-прикладного мистецтва, донині не вироблені критерії чіткого розмежування понять «народні промисли», «народні ремесла», «народне декоративне мистецтво». Складність зумовлена тим, що вони взаємокорельовані та суголосні. У контексті дослідження промисли та ремесла розглядаються на рівні продуктів народної творчої діяльності, які на відстані часу набувають значення пам'яток культури. Вони містять закодований зміст самотності, який досягається завдяки гармонійному поєднанню змістових, формотворчих, естетичних і утилітарних ознак. З цього погляду важливим є визначення засобів, за допомогою яких автор досягає у композиції виробу цілісності семантичного, естетичного й утилітарного змісту. Істотним є й інший момент: народні художні промисли – це організоване виробництво творів декоративно-ужиткового мистецтва, де кінцевим результатом є тиражування й продаж. Вони позначені складністю й своєрідністю структури зі своєю специфікою, що вимагає особливої організації й розв'язання як творчих проблем, так і винятково виробничих питань.

Засади педагогіки, естетики та етики творять методологічні засади сучасної моделі естетичного виховання. Адже воно безпосередньо пов'язане зі структурою естетичної свідомості, а також її важливими складовими – естетичним почуттям, естетичним смаком та естетичним ідеалом. У дослідженнях видатних українських педагогів (А. Волошин, Ю. Дзерович,

Б. Заклинський, І. Огієнко, В. Пачовський, С. Русова, І. Ющишин, Я. Ярема) увага слушно надається формуванню естетичних смаків, художніх умінь та навичок засобами народного мистецтва. Тут не виокремлюється достатньо народознавчий підхід в естетичному вихованні. Звідси – потреба простежити етапи формування патріотичних почуттів у молоді, які ґрунтуються на вивченні фольклорних джерел, що побутують у різних етнічних регіонах України. Докладний аналіз показує: народні промисли та ремесла (кошикарство, вишивка, ткацтво, гончарство, різьбярство, ковальство, лозоплетіння, бондарство, стельмаство, писанкарство, кераміка) – вагоме джерело дидактичного матеріалу для естетичного виховання молоді. Вони увібрали в себе риси, притаманні окремим етнографічним регіонам країни. Народні промисли сприяють творчій самореалізації молоді завдяки оволодінню додатковими вміннями і навичками, а ширше – знаннями. Все це слугує зміцненню й розкриттю видимого або прихованого духовного, інтелектуального потенціалу. За останні десятиліття проблемі вивчення народних промислів присвячено низку важливих робіт Є. Антоновича, О. Бенци, О. Вишневського, Р. Захарчук-Чугай, Т. В. Кари-Васильєвої, В. Клапчука, Л. Оршанського, М. Селівачова, М. Станкевича, В. Титаренко, П. Ференца та ін. Водночас системний аналіз народних промислів, які у поєднанні з народними традиціями впливають на творчий розвиток і естетичне виховання молоді, засвідчує: ця тема ще не була предметом спеціального наукового дослідження.

У педагогічній літературі досі не осмислені питання про полікультурний характер народних промислів і їхню роль в естетичному вихованні в шкільних осередках Закарпаття, а саме в добу його входження до Чехословаччини. Йдеться про поліетнічну територію Карпатської України, яка у досліджуваній період мала офіційну самоназву Підкарпатська Русь. Названа проблематика активно розроблялася у 1919–1939 рр. такими педагогами та культурно-освітніми діячами Закарпаття, як Ф. Агій, А. Алиськевич, Л. Бачинський, В. Бірчак, Е. Бокшай, Й. Бокшай, С. Бочек, А. Буркацький, І. Вереш, А. Волошин, А. Ворон, К. Грабар, М. Гулянич, Е. Дудаш, С. Дудинський, А. Карабелеш, В. Клима, Ф. Кунерт, С. Маковський, Ф. Манайло, В. Машкаринець, С. Медешій, М. Мураній, Й. Пешина, О. Попов, М. Тумова, Ф. Шпала. Нагромаджений ними досвід потребує глибокого опрацювання, аналізу і подальшого вивчення. Їхній доробок істотно вплинув на формування естетичних ідеалів у другій половині ХХ ст.

З-поміж праць, у яких проступає зв'язок з досліджуваною темою, доцільно увиразнити дисертації М. Гнатюка, Т. Зузяк, О. Іванкової-Стецюк, О. Новицької, С. Рашидової, С. Стельмах, А. Форостяна, Т. Цибар, О. Шкуріна. Відповідний часовий зріз опосередковано став об'єктом дослідження з проекцією на практику виховання підростаючого покоління у роботах А. Копривої, З. Нагачевської, Т. Надім'янової, І. Мищишин, М. Палінчака. Заслужують на увагу також праці, присвячені вивченню питань загальної теорії та історії освіти й естетичного виховання у Західній Україні, що належать перу таких авторів, як Й. Баглей, Я. Байрак, І. Бермес, А. Волощук,

В. Гомоннай, І. Гринчук, М. Зан, В. Керечанин, М. Кляп, М. Кухта, Л. Масол, І. Небесник, С. Павлишин, С. Процик, Г. Рего, В. Росул, Т. Росул, О. Савченко, В. Сагарда, О. Смоляк, Е. Тайнел, Є. Федетов, О. Химинець, І. Хланта, О. Юрош. Аналіз літературних джерел дає підстави дійти висновку: історія естетичного виховання молоді в Закарпатті з акцентом на роль народних промислів залишається всебічно недослідженою.

Актуальність проблеми потверджується самотністю аналізованого аспекту виховання в загальнонаціональному культурно-освітньому процесі України, а відсутність відповідних спеціальних педагогічних досліджень спричинили вибір теми дисертації – «Естетичне виховання молоді засобами народних промислів Закарпаття (1919 – 1939 рр.)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідницької роботи кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Теоретичні та організаційно-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутніх учителів» (№ 0108U009144). Тему дисертації затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 12 від 17 грудня 2009 р.) й узгоджено в бюро Міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 21.12.2010 р.).

Об'єкт дослідження – естетичне виховання молоді в Закарпатті впродовж 1919 – 1939 рр.

Предмет дослідження – роль і культурно-освітній потенціал народних промислів Закарпаття в естетичному вихованні молоді у досліджуваній період.

Мета дослідження: на основі цілісного ретроспективного аналізу генезису естетичного виховання молоді в Закарпатті у 1919 – 1939 рр. з'ясувати особливості його розвитку засобами народних промислів.

Відповідно до мети окреслені такі **завдання дослідження:**

- визначити передумови генезису естетичного виховання молоді в Закарпатті;
- розкрити функції, змістові й процесуальні компоненти естетичного виховання Закарпаття засобами народних промислів;
- дослідити вплив народних промислів на естетичне виховання в освітніх закладах Закарпаття у 1919 – 1939 рр.;
- проаналізувати можливості використання досвіду народної педагогіки та культурно-освітнього потенціалу народних промислів у сучасних умовах.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтується на положеннях теорії пізнання, що забезпечує: об'єктивне уявлення про сутність загальних і конкретних освітньо-виховних аспектів; системний підхід до порівняльного аналізу фактів, подій, тенденцій у освітній та виховній сферах; адекватне вивчення ролі народних промислів в естетичному вихованні молоді в

Закарпатті (1919 – 1939 рр.). Конкретна розробка методології дослідження охоплювала принцип полікультурності як чинника, що спрямований на взаємозумовленість педагогічних явищ на рівні загальної педагогіки та історії педагогіки, розкриття засад виховання характеру особистості – суб'єкта історичного процесу крізь призму освіти загалом і естетичного виховання – зокрема. У дисертації використані концептуальні положення щодо організації навчально-виховного процесу, що містяться у працях як українських учених (Л. Артемова, І. Бех, А. Бойко, В. Бутенко, В. Витвицький, О. Вишневецький, А. Волошин, Г. Голик, С. Гончаренко, П. Гусак, І. Добрянський, Т. Завгородня, І. Зуляк, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кемінь, І. Козубовська, В. Кравець, Н. Лисенко, В. Маслов, Н. Ничкало, Л. Оршанський, Г. Падалка, О. Плахотнік, С. Русова, О. Сухомлинська, В. Чайка, Г. Шевченко), так і зарубіжних авторів (А. Ісмагілова, В. Караковський, О. Крутова (Росія), В. Врублевська, К. Денек, А. Карпінська, С. Славінські, Б. Суходольські, Й. Шиманяк, С. Шуман (Польща), В. Дворжак, А. Чума (Словаччина), Г. Васкович, В. Кортгаазе, М. Рідел (Німеччина).

Джерельна база дослідження: фонди Державного архіву Закарпатської області у м. Берегове (ДАЗО); українська преса Закарпаття початку ХХ ст. («Учитель», «Наш рідний край», «Пчілка», «Газета для народних учителів», «Карпати», «Підкарпатська Русь за 1919 – 1936 роки»); річні звіти та звідомлення навчальних осередків Закарпаття; дисертації, автореферати, педагогічна періодика, матеріали науково-практичних конференцій, публікації з питань розвитку естетичного виховання засобами народних промислів, які містяться у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України; бібліотек Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Ужгородського національного університету.

Досягненню мети й розв'язанню визначених завдань сприяло використання у роботі таких **методів дослідження:** *конкретно-пошуковий* (теоретичний аналіз педагогічної, етнографічної, мистецтвознавчої, педагогічної, методичної літератури та наукових праць з теми дисертації) – з метою виявлення фактологічного матеріалу про становлення та розвиток народного декоративно-ужиткового мистецтва в Закарпатті впродовж 1919–1939 рр.; *пошуково-бібліографічний* – з метою здійснення змістового аналізу архівних джерел, статистичних звітів шкільних установ, наукових праць провідних педагогів Закарпаття; *персоналістично-біографічний* – для виявлення соціокультурних та історичних передумов формування світогляду відомих майстрів народних промислів Закарпаття, ґрунтовного аналізу їхнього життєвого й творчого шляху; *метод моделювання* – з метою систематизації концептуальних положень про естетичне виховання у навчально-виховних закладах Закарпаття 1919–1939 рр.; *хронологічний* – для визначення основних етапів розвитку естетичного виховання та їх узагальненої характеристики; *логіко-синтетичний* – для порівняльного аналізу статутів шкільних інституцій, навчальних планів, програм, підручників

і посібників; *аналізу й узагальнення матеріалів дослідження* – для формулювання об'єктивних висновків і рекомендацій, визначення шляхів використання культурно-освітнього потенціалу народних промислів Закарпаття за сучасних умов функціонування системи естетичного виховання молоді.

Хронологічно дослідження охоплює 1919 – 1939 рр. Ідеться про період входження Закарпаття у склад Чехословацької Республіки, що у типологічному зіставленні з попередніми часовими зрізами характеризується значним піднесенням української самосвідомості, відродженням осередків громадсько-політичного, культурно-освітнього життя, поступом у національно-патріотичному, естетичному вихованні молоді з урахуванням здобутків традиційних для цього краю народних промислів і ремесел.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше на основі цілісного ретроспективного аналізу генезису естетичного виховання молоді в Закарпатті у 1919 – 1939 рр. *з'ясовано* особливості його розвитку засобами народних промислів (взаємозв'язок із національно-патріотичним, моральним, трудовим вихованням й формуванням духовної культури; реалізація міжпредметних зв'язків між гуманітарними дисциплінами, трудовою й естетичною підготовкою школярів; забезпечення наступності у виготовленні виробів: від гри до естетичної дії й роботи; використання народно-естетичної діяльності у професійному становленні дітей із фізичними вадами);

– *визначено* культурно-освітні та соціально-економічні передумови генезису естетичного виховання у Закарпатті (географічне розташування, що створювало умови для розвитку торговельних відносин; економічний поступ краю; полінаціональне населення регіону й урбанізаційний процес; діяльність відомих майстрів народної творчості; відкриття освітньо-культурних установ (бібліотеки, музеї, виставкові салони, театри); організація ремісничих шкіл й упровадження ручної праці у початкових школах і гімназіях);

– *розкрито* функції (естетична, пізнавальна, комунікативна, творча), змістові й процесуальні компоненти (умови для розвитку і формування творчо активної особистості, участь молоді у реалізації мистецьких рішень стосовно народних промислів, співпраця учителів та учнів у навчальному процесі, ілюстрування, імітація) естетичного виховання молоді в Закарпатті засобами народних промислів;

– *досліджено* вплив народних промислів на естетичне виховання в освітніх закладах Закарпаття у 1919 – 1939 рр.

Удосконалено підходи до використання досвіду народної педагогіки та культурно-освітнього потенціалу народних промислів у сучасних умовах.

До наукового обігу *введено* досі невідомі та маловідомі матеріали, що містяться у фондах Державного архіву Закарпатської області у Берегові (документальна база навчальних осередків

Закарпаття; «Звідомлення» та «Річні звіти» Берегівської, Ужгородської, Мукачівської, Хустської гімназій, Ужгородської державної фахової деревообробної школи, Ужгородської торговельної школи, Ужгородської та Білківської горожанських шкіл; публікації провідних педагогів у освітянській періодиці).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні положення, висновки дисертації використовуються в процесі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання у вищих навчальних закладах: на лекційних і семінарських заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін, під час моніторингу знань студентів. Дослідження несе інформативну цінність для викладачів і студентів педагогічних, мистецьких навчальних закладів, працівників музеїв та мистецтвознавців. Основні положення дисертаційного дослідження використовуються у процесі викладання курсів «Історія педагогіки», «Методика викладання декоративно-ужиткового мистецтва», «Методика викладання образотворчого мистецтва» у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації, в науково-дослідній роботі студентів під час написання дипломних та магістерських робіт.

Основні положення та результати дослідження впроваджено у навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (довідка № 1373 від 07.09.2012 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (довідка № 183 від 10.09.2012 р.), Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка (довідка № 4212 від 11.09.2012 р.), Кам'янець-Подільського національного педагогічного університету ім. І. Огієнка (довідка № 18 від 16.09.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до обґрунтування ролі народних промислів в естетичному вихованні молоді Закарпаття у 1919 – 1939 рр. У наукових працях, опублікованих у співавторстві [1, 3, 6, 8, 10, 11, 13], викладено авторський підхід до обґрунтування ролі народних промислів в естетичному вихованні молоді.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації оприлюднені на конференціях: 1) трьох міжнародних: «Діалог культур – феномен у міждисциплінарному вимірі» (Дрогобич, 2011), Шості міжнародні наукові фольклористичні читання» (Київ, 2012), «Освіта на майбутнє» (Закопане, Польща, 2012); 2) чотирьох всеукраїнських: «Особистість на тлі епохи» (Дрогобич, 2010), «П'яті всеукраїнські наукові фольклористичні читання» (Київ, 2011), «Гуцульський феномен: мистецтво жити і творити» (Косів, 2011), «Слов'янська культура та писемність: минуле та сучасність» (Ужгород, 2012).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження висвітлені у 14 публікаціях, з яких 9 – у фахових наукових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел (298 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких 173 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання, розкрито наукову новизну, окреслено практичне значення роботи, наведено дані про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі **«Передумови та чинники становлення системи естетичного виховання молоді в Закарпатті»** висвітлено стан естетичного виховання в Закарпатті напередодні входження краю до складу Чехословацької Республіки. Проаналізовано перші кроки культурної політики в галузі розвитку народного мистецтва за нових умов, методи їх здійснення та наслідки.

На теренах Закарпаття створення перших шкільних осередків, де передбачалася можливість навчання спеціальних предметів з естетичним наповненням, припало на першу половину XIX ст. Відповідно до своїх пізнавальних можливостей учні отримали змогу пізнати самобутність народного мистецтва, у тім числі й народних промислів, у таких містах, як Ужгород, Мукачеве, Хуст, Свалява, Рахів. Визнано, що народні промисли творять самобутню субкультуру, охоплюючи різноманітні прояви духовних змагань народу. Це стосується також формування та розвитку народних промислів Закарпаття, де етнографічні, мистецькі, фольклорні традиції набули на початку XX ст. значення виразної домінанти. Важливу роль при цьому відіграло народне декоративно-ужиткове мистецтво, вивчення якого вимагає урахування конкретних аспектів. Ідеться, зокрема, про питання щодо обґрунтованості пошуку у народній культурі творів мистецтва, тобто предметів з автотелічними рисами, пов'язаними з естетичною функцією. Такі вироби мають синкретичний характер, адже вони засадничо естетичні й водночас наділені утилітарною властивістю – прагматично визначеною практичністю.

Досліджуваний період є логічним продовженням тих тенденцій, що безпосередньо впливали на самоусвідомлену ідентифікацію особистості відповідно до цілей естетичного виховання. Тому його складники в Закарпатті впродовж 1919 – 1939 рр. корелюються з набутками попередніх епох і інших етнічних українських земель. Корінні зміни, що відбулися в призначенні й організаційній структурі промислів за роки Чехословацької Республіки, їх орієнтація на задоволення художніх потреб широких верств населення не лише відродили, а й викликали розквіт багатьох видів художніх промислів. Ці трансформації знайшли схвальний резонанс у публіцистичних виступах на сторінках видань Підкарпатської Русі. Підтвердженням уваги до регіональних народних промислів

у межах Чехословацької Республіки служать численні заходи з популяризації цього складника естетичного виховання, зокрема, велика промислова виставка у Празі (1921 р.).

Аналіз літературних джерел засвідчив: окремі освітні, художньо-естетичні аспекти виховання молоді стали предметом досліджень М. Вегеша, В. Гомонная, М. Зимомрі, А. Ігната, В. Кеміня, М. Кляп, М. Кухти, В. Росула, Т. Росул, П. Ходанича, О. Юрош та ін. У працях названих авторів побіжно розглядається контекстуальна стратегія освітнього процесу та роль у ньому народних промислів. Вони постають самобутнім джерелом історичної пам'яті, практично-діяльнісних, концентрованих традицій та культурно-освітнього потенціалу.

У другому розділі **«Організація естетичного виховання в освітніх закладах Закарпаття засобами народних промислів»** простежені особливості теорії та практики естетичного виховання в освітніх закладах (початкові, горожанські школи, гімназії) Закарпаття в 1919 – 1939 рр.; обґрунтовано внесок культурно-освітніх діячів та педагогів у справу естетичного виховання молоді засобами народних промислів на уроках ручної праці, домоводства, малювання, краєзнавства.

За нових історичних умов в Ужгороді було створено Крайове шкільне управління міністерства освіти зі спеціальною вчительською бібліотекою (1919 р). Шкільному реферату підпорядковувались дитячі садочки, елементарні (народні), горожанські (неповносередні), середні (гімназії) школи, вчительські семінарії та спеціальні фахові (ремісничі) школи. Згадані навчальні осередки виступали вагомою проміжною ланкою між традиційним народним декоративно-ужитковим мистецтвом і становленням професійного декоративного мистецтва. Концепція шкільної освіти ставила перед навчальними закладами завдання виховувати в учнів національну свідомість, естетичні смаки, працелюбність, формування яких передбачалося на засадах національної культури, традицій та звичаїв народу. Естетичне виховання засобами народних промислів було однією з ефективних передумов формування національно-патріотичного світогляду молоді. Завданням горожанських шкіл було виховання громадянина-патріота. Ці почуття патріотизму покликані були розвивати шкільні предмети (історія, географія, спів, традиційне мистецтво), основу яких складало вивчення фольклору й етнографії. Свідченням такого спрямування навчального процесу була участь учнів горожанських шкіл з результатами творчої діяльності у різноманітних виставках. У міжнародній рисунковій виставці у Празі (1928 р.) руські (українські) народні орнаменти з Гуцульщини представила Тячівська горожанська школа, рисунки народного орнаменту з низинного регіону краю – Великоберезнянська, Білківська, Великобичківська горожанські школи; зразки ручної праці – Севлюшська горожанська школа, малюнки з національними мотивами – Рахівська, Ясінська горожанські школи. У пресі відзначалися заслуги вчительки Р. Таллової-Зарубиної з Тячева. Загалом початкові школи працювали за навчальним планом, складеним на якісно іншому фаховому рівні. Такі навчальні

плани затверджувались на окружних учительських конференціях окремо для кожного округу. Суттєвим недоліком плану, наприклад, Севлюшського округу, було те, що предмет «Наука про рідний край», де увага приділялася й народним промислам, вивчався тільки на третьому році. Рівень шкільного навчання, зокрема й естетичного виховання, розглядався на земській нараді в Ужгороді 14 січня 1928 року. Вагомим питанням було визначення культурно-освітнього рівня молоді та системності процесу естетичного виховання. В 1930 – 1931 н.р. відбулися позитивні зміни щодо відвідуваності учнями шкіл і їх прилучення до надбань традиційного мистецтва.

Ефективним на рівні естетичного виховання в гімназії визнавався взаємозв'язок між уроками ручної праці і народознавством. У процесі навчання розкривалася роль народної творчості, художніх ремесел і промислів у духовно-матеріальному житті суспільства, виховувалися художньо-естетичні судження та ідеали, формувалися творчі здібності, розвивалися практичні уміння та навички виготовлення і декорування традиційних виробів із металу, дерева, глини, тканин, природних матеріалів. Уроки ручної праці і народознавства містили потужний потенціал для формування художньо-естетичної культури школярів, розвитку їхніх духовно-моральних цінностей, розкриття творчих здібностей. Факультативні предмети (ручна праця – для хлопців, домоводство – для дівчат) у гімназіях вивчалися по дві години тижнево, де відбувалося ознайомлення з традиційною українською орнаментикою. Міжпредметні зв'язки між гуманітарними дисциплінами, трудовою й естетичною підготовкою школярів у галузі народних промислів здійснювали провідні педагоги Закарпаття (А. Алиськевич, В. Бірчак, А. Волошин, В. Машкаринець, В. Пачовський, Й. Пуйо, П. Світлик, А. Штефан). З цією метою вони інтерпретували художню цінність народних промислів задля гармонійного поєднання з іншими видами традиційного мистецтва. Універсальне, національне, етнолокальне – складники у системі шкільництва, які визначали ідентифікаційні ознаки естетичного виховання в Закарпатті та забезпечували цілісність його змісту в горожанських школах (Берегівська, Хустська, Мукачівська, Білківська) та гімназіях (Берегівська, Ужгородська, Мукачівська, Хустська).

Після входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки в Ужгороді була відкрита ремісничка школа (1920 р.). Поступово такі навчально-професійні осередки почали засновувати у всьому краї. Якісна фахова підготовка вчителів стала можливою після прийняття проекту радника Міністра освіти, інженера А. Росса «Про реорганізацію ремісничих шкіл» (1929 р.). Відтоді значно підвищився рівень навчальних досягнень учнів ремісничих шкіл. У 30-х рр. 25 ремісничих шкіл розташовувалися в орендованих приміщеннях інших навчальних закладів. Перші спеціальні шкільні споруди в Закарпатті у межах досліджуваного періоду були зведені у Севлюші та Ужгороді. Була заснована ремісничка школа у Мукачеві, де від 1932 р. розпочалася інтенсивна фахова підготовка учнів за різними напрямками. У 1936 р. була збудована ремісничка школа у Берегові, а згодом – у Хусті. Навчання проводилося у майстернях, де учні опановували такі

предмети, як технологія, спеціальне рисування, практикуми. Від 1933 р. Міністерство народної освіти почало призначати у ремісничі школи викладачів з технічною або комерційною освітою та практичними навичками. Тут були популярними гуртки, де учні мали змогу активно проводити дозвілля. Прогрес щодо навчально-виховного процесу у ремісничих школах підтверджували місцеві та крайові виставки учнівських творчих робіт.

Значення уроків ручної праці як однієї з передумов подальшого розвитку творчих здібностей та естетичних смаків учнів підкреслювалося у статті «Про виховний фактор ручної праці» (1932) І. Вереша. Автор зробив акцент на потребі виховувати учнів на нормі, що відповідала б моральним та загальнокультурним цілям. Така настанова охоплювала низку аспектів навчально-виховного процесу, що орієнтували на предмет ручної праці як визначальний засіб підняття загального культурного рівня дітей. У народних школах цим урокам відводиться – у порівнянні з іншими предметами – недостатня кількість годин. З-поміж виховних чинників занять ручною працею І. Вереш виокремив такі: 1) розвиток розуму, пам'яті, уяви, образності, логічного мислення; 2) сприяння появи радості, самовільного інтересу до творчого процесу, сили, волі; 3) привчання до терпеливості, витривалості, акуратності, порядку, чистоти; 4) моральний засіб дисципліни; 5) досвід пізнання фізичної праці; 6) потенційне окреслення майбутнього дитини. Для учнів молодших класів ручна праця повинна бути грою, для середніх – ігровою дією, а для старших – роботою. При навчанні предмета його спрямування потрібно поєднувати з бесідою, краєзнавством, гімнастикою, господарськими відомостями. І. Вереш критикує учителів, які перевантажують школярів надмірною кількістю завдань; їхні вироби «складаються до скрині, де вони припадають пилом, розпадаються, а час, зужитий на цю працю, пропадає марно». У методичних рекомендаціях педагога чітко окреслені типові недоліки організації та проведення уроків ручної праці у школах Закарпаття, а саме: недооцінка виховних і навчальних можливостей, що закладені в художньому оформленні, а також невміння створити відповідний інтер'єр з науково-педагогічних позицій.

Серед чинників, які безпосередньо або опосередковано впливали на ефективність естетичного виховання з урахуванням ролі народних промислів і ремесел, доцільно виокремити такі: 1) полінаціональне населення регіону, що спромоглося на утворення специфічної культури; 2) економічний поступ краю, що зумовив різкий урбанізаційний процес; 3) відкриття освітньо-культурних установ (бібліотеки, музеї, виставкові салони, театри); 4) організація ремісничих шкіл й упровадження ручної праці у початкових школах і гімназіях. Локалізація традиційних промислів у конкретному регіоні Закарпаття позначалася на проблемі стильового вирішення. Мало місце постійне запозичення елементів культурних явищ від інших етносів і національних меншин. При цьому такі привнесення ззовні зазнавали трансформації через спрощення, достосування до нового контексту або творче доповнення. Напрями становлення системи естетичного виховання на рівні

початкової, середньої і вищої ланок шкільної, а також ремісничої освіти успішно здійснювалися на засадах загальнодоступного характеру навчання предметів відповідно до особливостей локальних культурно-освітніх осередків Закарпаття.

Основні тенденції національного та культурного розвитку Закарпаття упродовж 1919–1939 рр. мали свої особливості. Дослідження історико-педагогічних аспектів щодо ролі та культурно-освітнього потенціалу народних промислів у царині естетичного виховання молоді дало можливість простежити взаємозалежність змісту шкільної освіти від політичних і соціально-економічних чинників розвитку суспільства. Усе це визначило специфіку Закарпаття, в якому прикордонне розташування створювало умови для розвитку торговельних відносин, розширення внутрішнього ринку та відродження народних ремесел і промислів. У процесі дослідження розвитку народних промислів у Закарпатті впродовж 1919–1939 рр. істотну роль відіграла проблема пошуку ідентифікаційних ознак з боку носіїв традицій українського народу. У горожанських школах та гімназіях активно реалізовувався принцип «дитиноцентризму», тобто засада особистісно орієнтованого підходу до школяра у процесі проведення уроків ручної праці, домоводства тощо. У роботі представлено результати аналізу змісту та наповненості загальноосвітніх та ремісничих навчальних закладів. Унаслідок економічного зростання та залучення високоосвіченої еліти з усієї Чехословаччини відбулося формування специфічної соціокультури, яка стала передумовою і чинником становлення системи естетичного виховання молоді у Закарпатті.

У третьому розділі **«Роль і культурно-освітній потенціал народних промислів у естетичному вихованні молоді»** зроблено акцент на аспектах виховного національного ідеалу у світлі естетичного виховання засобами народних промислів, а також засвоєння культурно-мистецьких традицій у концепті освітнього процесу.

Носії народної культури різних етносів брали активну участь у процесі створення системи вартостей у виробничому, суспільному й духовному житті Закарпаття за доби Чехословаччини. За ситуації взаємопроникнення окремих соціальних і етнічних груп складно визначити, які вироби слід вважати суто народними, а які мають ремісниче чи мануфактурне походження. Тому при встановленні характеру творчих взірців щодо їхнього стосунку до народної культури варто зважати на продукційний та рецепційний аспекти. У першому випадку народним сприймається те, що створило для себе конкретне сільське середовище – як в індивідуальному, так і колективному плані. Натомість рецепційний підхід окреслює для народної культури ширші межі: народним вважається не тільки те, що виникло у сільській громаді, а й те, що перейняте від інших верств суспільства та набрало народних рис.

Вагому роль у розвитку народних промислів і ремесел виконують автентичні носії знання щодо технології та форм предметів побуту певного етнографічного регіону. Вони опановані

шляхом традиції, тобто у процесі навчання у досвідчених сільських майстрів або родинному обійсті. Індивідуальна творчість вимагала підтримки у вигляді фінансування, організації фестивалів, конкурсів, виставок, популяризації у культурно-освітніх осередках. Такий підхід був започаткований у Закарпатті впродовж 1919–1939 рр. Для розвитку народних промислів і ремесел Закарпаття знаковою стала діяльність відомих майстрів народної творчості: М. Гаврило, Н. Дзюбата, Г. Зейкан, М. Козьма, Г. Шнінська (вишивка), Г. Візичканич (ткацтво), І. Бендик, В. Газдик, М. Галас, М. Лемко, І. Малета, Ф. Чернецький (кераміка, гончарство), В. Асталаш, В. Громовчук, І. Кампов, І. Ковач, М. Корж, Ю. Куля, М. Логойда, Ф. Рай, В. Свида, В. Смердул, М. Тулайдан, А. Чачко, О. Червеняк (різьблення деревини), Й. Медвідь (карбування на металі), І. Кус (бондарство), Е. Левадська (витинанка). Ремесла й промисли краю стали унікальним явищем народного мистецтва й зміцнили справу естетичного виховання молоді. У 20-х рр. окреслилася тенденція, що виявляла потребу поживити реалізацію виховних завдань у навчальному процесі. Йдеться про своєрідну педагогічну доктрину, крізь призму якої інтерпретувалися цінності національного виховання шкільної молоді. Проведення культурно-освітніх заходів було стрижневим завданням товариства «Просвіта», а також молодіжної організації «Пласт». Особливо вагомим значення у справі естетичного виховання мала діяльність «Етнографічного товариства». Від 1936 р. його роботу підтримували активні члени товариства «Просвіта» (А. Балаж, А. Волошин, Ю. Головацький, І. Данькевич, О. Приходько). Вдало реалізованою ініціативою була красава етнографічна виставка Закарпаття. Вона містила такі експозиційні напрями: «Одяг Підкарпатської Русі», «Вишивка», «Килими», «Писанки», «Кераміка», «Вироби з дерева», «Музичні інструменти», «Архітектура», «Сільські кутки», «Предмети сільськогосподарської техніки». Названа етнографічна виставка була покликана засвідчити стильову єдність народних промислів і ремесел Закарпаття з художньо-естетичною основою народного декоративного мистецтва України.

У Підкарпатській Русі діяла своєрідна мережа спеціальних шкіл. Ідеться про інститути для сліпих дітей та для дітей-калік у Мукачеві, інститут для неповносправних дітей у Севлюші. Були відкриті допоміжні класи для душевнохворих дітей при народних школах. Спеціальним фаховим закладом в Ужгороді був державний інститут глухонімих зі створенням при ньому в 1920 р. спецшколи, де дітей навчали плетінню з природних матеріалів. Плетені вироби були позначені локальною своєрідністю використання місцевих матеріалів (коріння сосни, гілки ліщини, луб, лоза, кукурудзяні качани) й оригінальних технік плетіння. До однієї з них належить техніка плетіння з обгортки початків кукурудзи. Жіночі торбинки з обгортки кукурудзяних качанів традиційно виготовлялися народними майстрами у селах Боронява та Вишкове (Хустщина). Примітно, що на противагу іншим галузям традиційних народних промислів у лозоплетінні не вироблено виразних регіональних відмінностей. Навчальною коширкарською майстернею при

інституті глухонімих в Ужгороді керував Ф. Кунерт. Кошикарське ремесло поступово поширилось селами Закарпаття, власне, як домашній промисел. Головним завданням навчального осередку постало технічне вдосконалення якості праці, а також надання самостійного ремесла його учням. Методика навчання спрямовувалася не лише на формування практичних умінь і навичок, а й розвиток у дітей естетичного смаку. Кращі зразки, позначені художньою своєрідністю і вишуканістю, експонувалися на виставках у Празі, Брно, Моравській Оставі, Братиславі, а також у Лондоні та Льєжі. Аналіз становлення художньо-промислового шкільництва на теренах Західної України показав: художньо-промислова освіта Закарпаття бере початок лише з 1920 р. завдяки відкриттю ремісничого училища з обробки деревини. Популярність здобули відкриті у 1924 р. школи лісників, жіночих занять, музичні курси, торгова державна школа. Налагоджена освітня система зазнала радикальної трансформації у 1938 р. Вона не сприяла природному розвитку народних промислів у Закарпатті. Однак, у с. Іза досі існує осередок лозоплетіння, заснований наприкінці 1930-х рр. Він функціонує за принципом домашнього промислу й водночас має безпосередній зв'язок з ринком.

Особливу роль у справі становлення виховного національного ідеалу в Закарпатті 1920 – 1930-х рр. відіграла педагогічна преса («Пчілка», «Наш рідний край», «Учитель»), яка розкривала культурно-освітній потенціал народного декоративно-ужиткового мистецтва. Завдяки публікаціям авторитетних культурно-освітніх діячів активно розгорнувся громадський рух за розвиток естетичного виховання. У названих часописах висвітлювалися питання, присвячені загальній проблемі становлення національної школи з урахуванням змістовних фактів щодо актуальності навчання дітей традиційних народних промислів. З'ясовано, що народну культуру Закарпаття 1919 – 1939 рр. характеризує висока ступінь інтегрованості у навчальний процес, а також значна змістова наповненість. Вона – складова виховання підростаючого покоління. Про її відповідність загальним рівням педагогічних методів виховання (оволодіння моральними цінностями, традиціями, переконаннями тощо) опублікована низка праць у провідних друкованих органах. Загалом преса відіграла дієву роль як мобілізуючий чинник, що стимулював розгортання та поглиблення моральних й естетичних засад. Підґрунтя цього процесу складав своєрідний механізм гармонійного розвитку творчих обдарувань, що формувалися на уроках ручної праці, домоводства, малювання з використанням традицій місцевих промислів.

Для досліджуваного періоду характерним був механізм функціонування в Закарпатті недільних шкіл, діяльність яких спрямовувалася на естетичне виховання і творчий розвиток молоді. З цією метою активно застосовувалися різні види мистецької діяльності: малярство, ліплення, а також вишивка, ткацтво, різьблення деревини та гончарство. Останні увібрали в себе змістовну інформацію про етнографічні властивості побуту українців Закарпаття. З допомогою комплексу методик (опитування, бесіди, аналіз педагогічних ситуацій, вивчення продуктів творчої

діяльності) в недільних школах цілеспрямовано вивчався рівень естетичних смаків, практичних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій молоді. Необхідно виокремити навчальний процес у промислово-торговельних і купецьких школах, активна діяльність яких припала на 1920-ті рр. У період приналежності Закарпаття до Австро-Угорської монархії промислово-торговельні школи функціонували в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Севлюші та в с. Паланок біля Мукачева. В інших містах Підкарпатської Русі, де була більша кількість учнів, молодь відвідувала так звані доповнюючі класи народних шкіл. Аналіз показав, що засвоєння учнями таких предметів, як землепис, історія, рисунок, позитивно впливали на розвиток народних промислів у Закарпатті. Учні отримували навички виконання простих рисунків. На уроках використовувалися праці Ф. Шпали («Рисування для малих і найменших») та Ф. Чигака («Рисування у народній школі»). Методичні розробки знайшли поширення в освітянській практиці. Їхній зміст був побудований на використанні місцевого фольклору й етнографічних традицій та спрямовувався на естетичне виховання молоді у навчальних осередках Закарпаття.

З огляду на роль і культурно-освітній потенціал народних промислів в естетичному вихованні молоді у 1919 – 1939 рр., навчальні заклади Закарпаття реалізовували такі *завдання*: а) стимулювання інтересу до оточуючого світу через радість відкриття нового, незвіданого, а також організацію заходів щодо уможливлення пізнання творчого потенціалу на рівні «я дію»; б) створення ситуації для усвідомлення власних можливостей та можливостей інших з урахуванням чинників статі, віку, стану здоров'я, життєвого досвіду; в) використання нагоди для ознайомлення з дійсністю через спостереження, експериментування, а також суспільно-культурними реаліями через засвоєння засад організації соціального життя, родинної, регіональної, національної традиції; г) пошук власного місця і значущості у групі ровесників зокрема і спільності – загалом; д) розпізнавання різних емоційних станів; е) відкриття значення комунікації у невербальний спосіб; є) утвердження системи цінностей, уведення дитини у світ універсальних вартостей; ж) розвиток відчуття відповідальності через самостійне вирішення поставлених завдань, прищеплення поваги до своєї праці та здобутків інших.

Культурологічний аспект створює можливість для вироблення тих узагальнень, які визначають спектр загальної педагогіки та історії педагогіки. Адже через контекстуальну призму їхніх істотних ознак можна належним чином розкрити продуктивність становлення та розвитку естетичного виховання молоді в Закарпатті як у межах досліджуваного періоду 1919 – 1939 рр., так і примноження педагогічного досвіду у XXI ст. Використання локальних традицій народних промислів і ремесел, застосування принципу поєднання теорії з практикою, впровадження міжпредметних зв'язків, що в минулому були засадничими для уроків краєзнавства, малювання, ручної праці, домоводства, музики, співів, заслугове на увагу з огляду на функціонування типових структурних елементів, їхнє безпосереднє чи опосередковане втілення у процесі

реформування сучасної системи естетичного виховання з урахуванням її традиційного і новаторського контекстів.

Результати дослідження дають підстави для таких **висновків**.

1. Дослідження теми зумовлене сучасними тенденціями, що спричинили якісно нові умови для відродження української культури, розбудови національної школи, виховання національно-свідомого молодого покоління. На основі системного ретроспективного аналізу генезису естетичного виховання молоді в Закарпатті розкрито особливості його розвитку упродовж 1919 – 1939 рр. засобами народних промислів. Декоративно-ужиткове мистецтво вирізняється високим освітньо-культурним потенціалом. Звідси – вагомість вироблення адекватних теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання й навчання з урахуванням педагогічного досвіду та його об'єктивного засвоєння. Важливим є осмислення змісту народного декоративного мистецтва, логіки його становлення на різних рівнях у контексті освіти як системи цінностей, а також проведення функціонального аналізу зразків народних промислів й визначення їхнього утилітарного призначення. Йдеться про функції, змістові й процесуальні компоненти естетичного виховання, що позначені динамічними тенденціями й об'єктивними закономірностями. Вони окреслюють можливості застосування історичного досвіду на сучасному етапі українського державотворення. Адже упродовж віків виробилися як спільні, так і відмінні ознаки на різних етнічно українських землях. Це стосується й Закарпаття, яке в досліджуваний період входило до складу Чехословацької Республіки. Про суттєві зміни в духовній культурі українців Закарпаття за цієї доби свідчить посилення інтересу до минулого народу, що проступає в мотивах, візерунках декоративно-ужиткового мистецтва. У роботі з'ясовано роль взаємозв'язку естетичного виховання з національно-патріотичним, моральним, трудовим вихованням й формуванням духовної культури. У Закарпатті мала місце реалізація міжпредметних зв'язків між гуманітарними дисциплінами, трудовою й естетичною підготовкою школярів. Це забезпечувало наступність у виготовленні виробів декоративно-ужиткового мистецтва з огляду на процес: від гри до естетичної дії й роботи. Ефективним було використання народно-естетичної діяльності у професійному становленні дітей із фізичними вадами.

2. На зламі ХХ – початку ХХІ ст. у педагогічних дослідженнях активізована проблема естетичного виховання. Вона потребує вироблення принципово нових підходів до її вивчення, що відповідали б викликам сучасності. Ця проблематика вимагає чіткого дотримання принципів історизму, врахування здобутків і прорахунків, які мали місце у процесі її дослідження. У цьому аспекті визначені культурно-освітні та соціально-економічні передумови генезису естетичного виховання у Закарпатті. Його географічне розташування створювало умови для розвитку торговельних відносин. Це вплинуло на розгортання можливостей відкриття нових освітньо-культурних установ. Сформована у Закарпатті система освіти мала чітко окреслену спрямованість.

Йй був властивий централізований характер, оскільки викладання предметів регламентувалося міністерськими розпорядженнями. З огляду на потреби представників промисловості та громадськості розширено мережу середніх навчальних закладів. Це суттєво позначилося на покращенні викладання, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів. Чільне місце у навчальній та виховній роботі надавалося естетичному спрямуванню освіти. Цьому сприяло впровадженням ручної праці у початкових школах і гімназіях.

3. Народні промисли служили одним із визначальних джерел збагачення системи освіти з урахуванням естетичного виховання. Завдяки їй складовим формувався етнопедагогічний інструментарій, що сприяв становленню національно свідомої молоді Закарпаття у 20-30-х рр. ХХ ст. З-поміж таких складових вирізняється тенденція виховання учнівської молоді на взірцях народних промислів. Це давало можливість засвоїти у різного типу навчальних осередках (горожанська школа, народна школа, гімназія, реміснична школа, учительська семінарія, торговельна академія) традиційні форми естетичного виховання. У цьому зв'язку органічно співвідносяться й праці українських педагогів (А. Алиськевич, В. Бірчак, А. Волошин, О. Маркуш, І. Панькевич, В. Пачовський, М. Підгірянкa, С. Русова, П. Світлик, А. Штефан), які у першій половині ХХ ст. нагромадили цінний освітній і професійний досвід навчання та виховання молоді. Цей період характеризувався збільшенням кількості публікацій педагогічного характеру у межах предметів художньо-естетичного циклу. До основних методів художньо-естетичного виховання у педагогіці Закарпаття стосовно ролі в ньому народних промислів належали: а) декоративний, б) аналітичний, в) репродуктивістичний, г) інтегративний, д) обговорення, е) рисунок або витвір з уяви, є) рисунок або витвір по пам'яті, ж) рисунок або витвір з натури; з) практично-перетворювальна діяльність. Особлива риса здійснення художньо-естетичного виховання полягала у наданні молоді можливості для самовираження. При цьому здійснювалася диференціація завдань відповідно до критерію здібностей учнів.

4. Формування у 1919 – 1939 рр. нових суспільно-економічних відносин у Закарпатті вперше стало підставою для розв'язання проблеми всебічного гармонійного розвитку особистості як носія української культури. У 20-30-х рр. ХХ ст. були створені передумови, що дали можливість подвижникам українського шкільництва у Закарпатті визначити роль народних промислів як важливого виховного засобу для формування національної свідомості й естетичних смаків автохтонного населення. Звідси – конкретизована вимога до освітян з боку А. Волошина: розглядати народне декоративно-ужиткове мистецтво на рівні чинника, що сприяє утвердженню народу як суб'єктної величини у міжнаціональному і міжкультурному просторі.

5. Промисли та ремесла відіграють у народній культурі Закарпаття важливу роль, оскільки слугують підґрунтям професійного відображення навколишньої дійсності у конкретно-чуттєвих образах. Вони розвиваються на основі традицій, у постійних процесах взаємовпливів,

взаємозв'язків між іншими спорідненими та неспорідненими народами, що живуть на помежів'ї з Україною. Сьогодні проблема збереження традицій народних промислів потребує адекватного вирішення шляхом зібрання інформації про існуючі осередки та майстрів, пошуку автентичних зразків народного мистецтва, розроблення освітніх програм, організації культурних заходів. Завдяки популяризації народних промислів, використанню їхнього культурно-освітнього потенціалу важливо, з одного боку, створити умови для відродження та розвитку мистецьких традицій закарпатців, а з іншого – закласти підґрунтя для системного естетичного виховання та творчого розвитку молоді.

6. Виявлення самотності народного декоративно-ужиткового мистецтва, носіями якого в Закарпатті були українці, угорці, чехи, словаки, румуни, євреї, роми, спонукає до пошуку ідентичності того чи іншого народу. Це відкриває нові аспекти для дослідження розвитку естетичного виховання у цьому етнокультурному ареалі загалом. Такі перспективи передбачають можливість подальшого вивчення проблеми з урахуванням індивідуальних особливостей формоутворення конкретних творів декоративно-ужиткового мистецтва. Відновлення традицій домашнього ремесла, народного промислу може сприяти вирішенню гострих проблем соціального, екологічного, економічного характеру. Народні промисли Закарпаття – істотний чинник туристичної привабливості регіону за умови професійних маркетингових дій. Аспект туризму охоплює як використання культурної спадщини, так і її охорону. У цьому сенсі туризм можна розглядати як психологічне (мотив, цінність, емоція), суспільне (контакти різних середовищ), економічне (продукт, попит, продаж), просторове (трансформація пейзажу), а також культурне явище. Зв'язки туризму з культурою характеризує обоюбіна залежність, оскільки він стає її часткою при зустрічі культур, а відтак – фактором культурних змін. Звернення та прилучення до надбань національної культури доцільно розглядати як вагому складову розвитку, естетичної вихованості особистості. Вивчення різних видів художніх промислів суттєво розширюють образні уявлення й враження молоді.

Дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів багатогранної проблеми розвитку естетичного виховання в Закарпатті впродовж 1919 – 1939 рр. Подальшого вивчення потребує історія розвитку мистецької освіти та викладання предметів естетичного спрямування у загальноосвітніх і професійних навчальних закладах, специфіка організації художньо-естетичного виховання молоді у позаурочній та позакласній діяльності у досліджуваний період.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Зимомря М. Культура як структурно-функціональна модель / М. Зимомря, І. Добрянський, О. Кекош // Молодь і ринок. – 2010. – № 5 (64). – С. 16 – 21.

2. Зимомря М. Фольклорна основа – домінанта народних промислів / М. Зимомря // Молодь і ринок. – 2011. – № 3 (74). – С. 169 – 171.
3. Зимомря М. Формування цілісної системи особистісних цінностей майбутнього фахівця / М. Зимомря, І. Добрянський // Молодь і ринок. – 2011. – № 4 (75). – С. 33 – 38.
4. Зимомря М. Бойківська вишивка у контексті розвитку народних промислів / М. Зимомря // Молодь і ринок. – 2012. – № 4 (87). – С. 146 – 148.
5. Зимомря М. Гуманістична сутність естетичного виховання засобами народних промислів у Закарпатті упродовж 1919–1939 рр. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2012. – № 25. – С. 80–83.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Dobryanskiy I. Tools for Pedagogue's Creative Personality Formation: Model Component of Higher School Competitiveness / I. Dobryanskiy, M. Zymomyra // Education of Tomorrow. From Nursery School to the Professional Activity. – Sosnowiec : Humanitas, 2012. – P. 153 – 167.
7. Зимомря М. Народні промисли як чинник формування світогляду та збереження традицій / М. Зимомря // Особистість на тлі епохи: науковий збірник на пошану професора Любомира Сеника. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 124 – 125.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дослідження

8. Калужни С. Система управління та модель контролю / С. Калужни, М. Зимомря // Молодь і ринок. – 2009. – № 6 (53). – С. 28 – 34.
9. Зимомря М. Народні промисли Закарпаття у контексті фольклорних традицій / М. Зимомря // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 201 – 206.
10. Зимомря М. Формування підприємницької культури дизайнера в умовах приватної вищої школи (методологія дослідження проблеми) / М. Зимомря, І. Добрянський // Молодь і ринок. – 2011. – № 11 (82). – С. 16 – 19.
11. Зимомря М. Досвід міжнародних моніторингових досліджень в освіті та їх значення для вищої школи / М. Зимомря, В. Гоцул, І. Добрянський // Молодь і ринок. – 2012. – № 2 (85). – С. 28 – 34.
12. Зимомря М. Народні промисли в оцінках Леоніда Оршанського / М. Зимомря // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – Вип. 36. – С. 409 – 412.
13. Добрянський І. Роль освітнього середовища у формуванні національної ідентичності / І. Добрянський, О. Гора, М. Зимомря // Молодь і ринок. – 2012. – № 6 (89). – С. 7 – 10.
14. Зимомря М. Світ науки, мистецтва та технологій. Біобібліографічний покажчик Л. Оршанського / М. Зимомря. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 138 с.

АНОТАЦІЯ

Зимомря М.М. Естетичне виховання молоді засобами народних промислів Закарпаття (1919–1939 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Тернопіль, 2013.

У дисертації вперше критично осмислено розвиток народних промислів Закарпаття упродовж 1919–1939 рр. та їхню роль в естетичному вихованні молоді на рівні початкових, горожанських, реальних шкіл, гімназій, торговельних академій, ремісничих та купецьких шкіл. У роботі окреслено можливості використання в сучасних умовах досвіду естетичного виховання, набутого майстрами декоративно-ужиткового мистецтва у Закарпатті; досліджено вплив інонаціонального середовища на розвиток народних промислів. Уведені до наукового обігу матеріали поширюють рамки бачення цілої низки питань щодо досліджуваної проблеми. Вони мають органічний зв'язок з науково-теоретичними напрямками педагогічних досліджень зі спеціальності «загальна педагогіка та історія педагогіки».

Ключові слова: естетичне виховання молоді, народні промисли Закарпаття, народне мистецтво, народна культура, естетичний розвиток, генезис виховання.

АННОТАЦИЯ

Зимомря М.М. Эстетическое воспитание молодежи средствами народных промыслов Закарпатья (1919 – 1939 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Тернополь, 2013.

В диссертации впервые критически раскрыто развитие народных промыслов Закарпатья в течение 1919 – 1939 гг. и их роль в эстетическом воспитании молодежи на уровне начальных, горожанских, реальных школ, гимназий, торговых академий, ремесленных и купеческих школ. В работе начертано возможности использования в современных условиях опыта эстетического воспитания, приобретенного в Закарпатья; исследовано влияние инонациональной среды на развитие народных промыслов. Введенные в научное обращение материалы расширяют рамки видения целого ряда вопросов касательно исследованной проблемы. Они имеют органичную связь с научно-теоретическими направлениями педагогических исследований по специальности «общая педагогика и история педагогики».

Народные промыслы служили одним из главных источников обогащения системы образования. Благодаря ее составляющим формировался этнопедагогический инструментарий. Он способствовал становлению национально сознательной молодежи Закарпатья в 20-30-х гг. Из числа таких составляющих важной является тенденция воспитания учащейся молодежи на образцах народных промыслов. В различного типа учебных центрах (горожанская школа, народная школа, гимназия, ремесленная школа, учительская семинария, торговая академия) это позволило качественно усваивать традиционные формы эстетического воспитания. В этой связи органично соотносятся и труды украинских педагогов (А. Алиськевич, В. Бирчак, А. Волошин, А. Маркуш, И. Панькевич, В. Пачовский, М. Пидгирянка, С. Русова, П. Свитлык, А. Штефан), которые в первой половине XX в. накопили ценный образовательный и профессиональный опыт обучения и воспитания молодежи. Этот период характеризовался увеличением количества публикаций педагогического характера в рамках предметов художественно-эстетического цикла. К основным проявлениям художественно-эстетического воспитания, т.е. с учетом роли народных промыслов, относились: декоративный, аналитический, репродуктивный, интегративный, обсуждение, рисунок или произведение из воображения, рисунок или произведение по памяти, рисунок или произведение с натуры, практически-преобразовательная деятельность. Особенность такого осуществления художественно-эстетического воспитания заключалась также в предоставлении молодежи возможности для самовыражения. При этом осуществлялась дифференциация заданий согласно критерию способностей учащихся.

Ключевые слова: эстетическое воспитание молодежи, народные промыслы Закарпатья, народное искусство, народная культура, эстетическое развитие, генезис воспитания.

SUMMARY

Zymomrya M. M. Aesthetic education of youth means of folk trades in Transcarpathia (during 1919 – 1939). – *Manuscript.*

A dissertation for Candidate Degree in Pedagogical sciences, speciality 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. – Ternopil, 2013.

The thesis presents the first critical approach to the development of folk crafts of Transcarpathian Region during the period of 1919 – 1939 and their role in the aesthetic education of young people in primary, municipal schools, real and grammar schools, trade academies, vocational and merchant schools. The possibilities of using the experience of aesthetic education obtained by the masters of decorative and applied art in Transcarpathia in modern conditions are outlined in the work; the influence of the environment belonging to a different nation on the development of folk crafts is investigated. The scientific material extends the understanding of a number of questions on the investigated problem. It has

an inseparable connection with scientific and theoretical trends of pedagogical investigations in speciality «General pedagogics and history of pedagogics».

Key words: aesthetic education, folk trades of Transcarpathia (1919 – 1939), folk art, folk culture, aesthetic development, genesis of education.

Підписано до друку 20 лютого 2013 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 182

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»
46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2 б,
Тел. 8 (0352) 40-08-12
8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 33 від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А.М.